

NORD-AMÈRICA I CARIB

Kris Ubach

Cròniques americanes

La viatgera
de la Gran Anaconda
«en marxa»

Tushita edicions

NORD-AMÈRICA I CARIB

Kris Ubach

.....

Cròniques americanes

.....

La viatgera
de la Gran Anaconda
«en marxa»

Pròleg de Toni Arbonès

Tushita edicions

Cròniques americanes

Kris Ubach

Primera edició: Abril de 2024

© del text i les fotografies: Kris Ubach

© 2024 Tushita edicions

www.tushitaedicions.com

info@tushitaedicions.com

Disseny de la col·lecció, tractament de les cobertes i mapes: Marc Ancochea.

Maquetació: Sir Gawain & Co.

© Fotografia de l'autora a la solapa anterior: Roberto Ivan Cano (Arxiu personal de Kris Ubach).

Imprès a: Romanyà Valls

ISBN: 978-84-128201-2-6

Dipòsit legal: B 3917-2024

Thema / IBIC: WTLC, DNB, BG, 1KBB, 1KLCM, 1KJ, 2ADC, 3MR, 3JM

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni el seu tractament informàtic, ni la seva transmissió a través de qualsevol mitjà, bé sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per enregistrament o d'altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del *copyright*.

Fotografia de portada: Mur de la catedral de San Cristóbal Mártir, San Cristóbal de las Casas. Chiapas. Mèxic. (©Kris Ubach).

Fotografia de contraportada: Carretera a Arizona. Estats Units. (©Kris Ubach).

Als meus pares,

i a les dones de la meva vida: la Pat, l'Anna,
la Miriam, l'Helena, l'Ada, la Laia i l'Adriana.

Índex

Pròleg, de Toni Arbonès | 11

TEMPORADA 1

**MÈXIC - ESTATS UNITS (NOU MÈXIC, ARIZONA I
PUERTO RICO) - MÈXIC | 15**

San Blas, Mèxic | 17

Isla Isabel, Mèxic | 19

Mexcaltitán, Mèxic | 22

Tepic, Mèxic | 24

Santa María del Oro, Mèxic | 26

Els Pueblos Mágicos, Mèxic | 29

Sayulita, Mèxic | 32

Albuquerque, Nou Mèxic, Estats Units | 35

Albuquerque i la 66, Nou Mèxic, Estats Units | 37

Turquoise Trail, Nou Mèxic, Estats Units | 39

Madrid-Cerrillos, Nou Mèxic, Estats Units | 42

Santa Fe, Nou Mèxic, Estats Units | 44

Atocha, Nou Mèxic, Estats Units | 46

Roswell, Nou Mèxic, Estats Units | 48

White Sands, Nou Mèxic, Estats Units | 50

Ruta 66, Nou Mèxic, Estats Units | 53

Petrified Forest, Arizona, Estats Units | 55

Winslow-Flagstaff, Arizona, Estats Units | 57

Flagstaff, Arizona, Estats Units | 59

Globus aerostàtics I, Arizona, Estats Units | 61

Globus aerostàtics II, Arizona, Estats Units | 62

Campament navajo, Arizona, Estats Units | 64

Antelope Canyon, Arizona, Estats Units | 66

Antelope Canyon II, Arizona, Estats Units | 68

Viejo San Juan, Puerto Rico | 70

Viejo San Juan II, Puerto Rico | 72

San Juan, Puerto Rico | 73
Loíza, Puerto Rico | 75
Loíza II, Puerto Rico | 77
Bioluminiscència, Puerto Rico | 79
El Yunque, Puerto Rico | 80
Artistes, Puerto Rico | 82
Arecibo, Puerto Rico | 84
Taïnos, Puerto Rico | 86
Mèxic DF, Virgen de Guadalupe, Mèxic | 88
Teotihuacan, Mèxic | 90
Mercat Mèxic DF, Mèxic | 92
Chiapa de Corzo, Chiapas, Mèxic | 94
Cañón del Sumidero, Chiapas, Mèxic | 95
Día de Muertos, Chiapas, Mèxic | 96
Día de Muertos II, Chiapas, Mèxic | 99
Palenque, Chiapas, Mèxic | 101
Selva, Chiapas, Mèxic | 103
Selva II, Chiapas, Mèxic | 105

TEMPORADA 2

CARIB: CUBA - FLORIDA - BAHAMES - FLORIDA - REPÚBLICA DOMINICANA - JAMAICA | 107

Viatge, Cuba | 111
Santiago de Cuba, Cuba | 112
Santiago de Cuba - Cuartel Moncada, Cuba | 114
Casa de la Trova, Santiago de Cuba, Cuba | 116
Cementiri de Santiago, Cuba | 118
Virgen del Cobre, Cuba | 119
Guantánamo, Cuba | 121
Baracoa, Cuba | 123
Gibara, Cuba | 124
Camagüey, Cuba | 126
Santa Clara, Cuba | 127
L'Havana, Cuba | 129

L'Havana II, Cuba	131
Miami, Estats Units	133
Miami II, Estats Units	134
Miami III Estats Units	138
Wynwood, Estats Units	140
Wynwood II, Estats Units	142
Miami - Fort Lauderdale, Estats Units	143
Nassau, Bahames	145
Nassau - Pirates, Bahames	147
Nassau - Pirates II, Bahames	149
Nassau, Bahames	151
Long Island, Bahames	152
Long Island II, Bahames	154
Long Island III, Bahames	156
Florida Keys, Estats Units	158
Florida Keys II, Estats Units	159
Florida Keys III, Estats Units	161
Florida Keys IV, Estats Units	163
Florida Keys V, Estats Units	164
Samaná - Santa Bàrbara, República Dominicana	167
Samaná II, República Dominicana	168
Samaná III, República Dominicana	170
Haitises, República Dominicana	171
Las Terrenas, República Dominicana	173
Santo Domingo, República Dominicana	175
Santo Domingo II, República Dominicana	176
Kingston, Jamaica	178
Rastafaris, Jamaica	180
Port Royal, Jamaica	181
Blue Mountains, Jamaica	183
Montego Bay, Jamaica	185
El sud, Jamaica	186
Les Cròniques Americanes tenen una banda sonora...	189

CRÒNIQUES AMERICANES: PRÒLEG.

Fa aproximadament tres anys li vaig proposar a la Kris Ubach si volia encarnar el «personatge» d'*El viatger de la gran anaconda en marxa*, un viatger que descriu el seu periple en primera persona, en relats setmanals: què veu, ensuma, sent o pateix; què l'encurioseix, el sorprèn, el meravella o què deploreja; amb qui parla, riu o plora; a quines reflexions l'indueix el que observa i experimenta mentre és lluny de casa..., si és que té casa en algun lloc. Al llarg dels anys han encarnat el «personatge» Josep Maria Romero, Jaume Mestres, Carles Santasusagna, Jordi Raich i, finalment, Kris Ubach, que em va dir que sí.

La Kris, aleshores ja una fotògrafa i escriptora de viatges amb mig planeta a la butxaca, feia temps que ens parlava dels personatges que s'havien creuat en el seu camí de viatgera. Com el Gerry, inquilí d'una rulot ancorada al mig del desert de Nou Mèxic, amb un grafit escrit a la xapa que deia: «*Déu t'estima, sempre ho ha fet*». O el pare Helguessen, de Longyearbyen, a les illes Svalbard, supervivent de les nits polars que marcava metòdicament en un calendari. Eren els *Retrats del món*.

Acceptant el repte de les cròniques, Kris Ubach va esdevenir la primera «viatgera» de la gran anaconda en marxa. Sens dubte en reunia les qualitats: era decidida, intrèpida, curiosa, irònica i, sobretot, fascinada pel món. Ah!, i una gurmets incorregible: no hi ha visita que valgui si no es culmina amb un bon *pescado zarandeado*, un *mofongo*, uns *chicharrones con chile habanero*, un *Johnny cake* o un *niño envuelto*. Entenguem-nos, *niño* en el sentit figurat. No hi ha res que faci enrere la Kris, per més angúnia que li produeixi.

Fins i tot ha estat capaç de queixalar un *durian* (*jack-fruit*), malgrat que fa una pudor que tomba. Tant és així que en alguns llocs està prohibit consumir-lo.

Fer una crònica a la setmana pot semblar fàcil, però no ho és. No hi ha relat possible si durant el viatge no estàs atent al teu entorn. Si no tens curiositat, molta curiositat pel present i pel passat. Si no et fixes en les coses; si no saps com es diuen les muntanyes, els rius i els llacs que configuren el paisatge; o per quin mar navegues, per quina carretera circules, per quin carrer camines; si no saps el nom de l'arbre vora el sender, les històries de les persones amb qui et trobes o dels pobles on sojornes.

No n'hi ha prou amb desplaçar-se, per viatjar, lliscar per l'epidermis del món encapsulat en la pròpia bombolla del viure, el vestir i el menjar, de manera que «*si avui és dimarts, això és Curaçao*». Cal fugir del turisme teledirigit per interessos que no són els nostres, massificat i uniformitzador.

El viatge valuós exigeix trencar tòpics, i vol esforç; agafar *guaguas*, *guajaloteros*, *colectivos*, *chutos*, *busetas* o *ómnibus* per passar hores amb la gent del país. Fins i tot compartir la seva vida amb respecte, agraïment i humilitat. Només així tindrem opció de capbussar-nos a les capes més profundes del lloc on som, arribar fins al moll de l'os i conèixer-lo de debò.

Viatjar sola ajuda: els sentits estan a flor de pell. Com diu la mateixa Kris, «*pares més atenció al que passa al teu voltant. Et fixes en més detalls, observes d'una altra manera i sents moltes més coses*».

I això és el que ha fet la Kris des d'un bon començament: observar i sentir tot acostant-se a la gent del lloc. Com, si no, hauria acabat fent una cervesa al bar de Floyd Forbes, al compàs del reggae i de les ones mentre sura solitari mar endins?

En la seva primera crònica, emesa l'11 de setembre del 2021, la Kris va començar tafanejant per esglésies i mercats

de San Blas, a Mèxic. I ja no s'ha aturat. Va ser el principi d'un llarg viatge. Des de llavors hem recorregut plegats, en el ventre-canoa de la gran anaconda, Nou Mèxic, la Ruta 66 dels Estats Units, Puerto Rico, Cuba, Miami, les Bahames, la República Dominicana i Jamaica. Un tou de llocs i països tots ells amb el comú denominador de pertànyer al continent americà. La curiositat venç la Kris una i una altra vegada. En el seu viatge constant ha vist tot el que pot cabre a la imaginació i més: cràters de meteorits, deserts d'extraterrestres, boscos petrificats o pobles fantasma. No s'ha resistit a res, ja sigui volar en globus aerostàtic, venerar —és un dir— el *Santo Niño de Atocha*, banyar-se al Rio Puerco, fer una copa emulant Jeff Bridges o explorar derelictes, nedant entre taurons i morenes. Una immersió, per cert, que va culminar amb un salt al «buit» oceànic des de la cabina de comandament d'un antic vaixell enfonsat, a l'estil *Thelma i Louise*.

La Kris ens ha dut a visitar pobles que semblen de còmic com Luís López, i tan aviat ha atès els «senyals de fum» de la gent *hopi*, com s'ha aturat a conviure amb els *navahos* o passar uns dies amb els *wixáritari* de la Sierra Madre Occidental mexicana, encara que això li suposés posar-se en mans del xaman Don Jacinto, i sotmetre's a una *limpia de sanación del alma*. Hem tingut sort: va sobreviure al poder del *maracame*. Tot seguit podeu gaudir de les seves *CRÒNIQUES AMERICANES*.

Toni Arbonès

TEMPORADA 1

**MÈXIC - ESTATS UNITS (NOU MÈXIC,
ARIZONA I PUERTO RICO) - MÈXIC**

0 250km 500km

SAN BLAS, MÈXIC

México Lindo! Feia anys que no trepitjava el país i ja tenia ganes de tornar-hi. Havia visitat els estats selvàtics de Tabasco i de Chiapas, però aquest cop he triat la costa del Pacífic, concretament l'estat de Nayarit. La ciutat de San Blas —que és un lloc molt popular entre les famílies locals per passar-hi el cap de setmana— és la meva primera presa de contacte amb aquesta part del mapa mexicà.

Les vuit hores de diferència horària —el nefast *jet lag*— fan que matinar moltíssim no sigui cap problema avui, així que arribo al mercat de San Blas amb la primera llum del dia. Encara no han acabat ni de muntar les paradetes, però a la zona de les cafeteries ja hi ha un bon grup de gent esmorzant amb cara de son. El got de cafè americà de mig litre que no falti, ni tampoc les *enchiladas*, els *huevos rancheros*, les *quesadillas* i els *chilaquiles*. No em veig amb cor de començar el viatge —ni el dia a les 6 del matí— amb cap d'aquests temples de la cuina mexicana. Ja tindrè temps. Així que em decanto per un de suc de mango i una truita de tomàquet, una *omelette*, com en diuen aquí.

De portes enfora l'ambient es va animant. Els peixaters ja col·loquen sobre el gel les captures que acaben de treure de l'aigua. I a les parades de roba, les venedores ja es veuen amb ànims d'oferir en veu alta bosses de palla i banyadors a preu de saldo.

Al costat del mercat municipal hi ha la Plaza Principal. Cal dir que no s'hi han escarrassat gaire, a l'hora de posar nom al lloc més cèntric de la ciutat. Aquí, dues basíliques dominen l'escena, però no puc entrar a cap de les dues: la Iglesia de San Blas està tancada i la Iglesia Antigua també. Aquesta última es va fer en època colonial i té tot l'aspecte que des de

llavors ningú hi ha fet cap manteniment. Ben bé sembla que el campanar hagi de caure en qualsevol moment.

Fet i fet, de l'època de la colònia espanyola en queda ben poc, a San Blas. Tot està en runes. I això que el seu port va ser un dels més importants del Virregnat de Nova Espanya a la costa del Pacífic. El va fundar Nuño de Guzmán el 1531 i va ser ni més ni menys que el port d'arribada del Galió de Manila, la mítica ruta comercial entre la colònia americana i les Filipines, però poques dècades després es va construir el port d'Acapulco i San Blas va perdre pistonada. El solemne port antic va acabar desapareixent i avui un petit moll esportiu i de pesca ocupa la zona.

Tot i que la calor comença a fer estralls —cal dir que a les 7 del matí ja estàvem a 30 graus—, m'animo a pujar fins al Cerro de la Contaduría, que va ser l'epicentre del poder espanyol durant la colònia. La primera imatge, impactant, és la de la Iglesia de Nuestra Señora del Rosario, a la qual tots els mariners s'encomanaven abans de sortir al mar. Només hi queden la façana, les parets i les voltes de la nau central. Però el sostre ha desaparegut. És com l'esquelet d'un immens dinosaure, que em recorda molt el de tots aquells monestirs enrunats d'Anglaterra que van ser arrasats pel rei Enric VIII.

Un altre edifici colonial al Cerro és l'antiga duana. Era el lloc des d'on es controlava el port i es cobraven els tributs pertinents. Aquest sí que té sostre i s'ha convertit en centre cultural. Cal dir que els espanyols van triar bé, a l'hora de construir-hi l'edifici dels impostos: des d'aquesta perspectiva es veu tota la costa de San Blas a vista d'ocell. Ara en diuen la Riviera Nayarit. En primer terme, la vegetació impenetrable del turó on em trobo, més enllà la ciutat de San Blas amb les seves façanes de coloraines i, al final, una immensa platja on s'endevinen els surfistes. Del port antic no en queda cap rastre, però hi ha una petita marina, moderna.

I des d'aquí m'embarcaré demà per anar a una illa molt i molt remota. Serà un dels punts clau d'aquest viatge, un indret que va deixar bocabadat el mateix Jacques Cousteau.

De baixada del turó i havent dinat m'acosto fins a la platja del Borrego, on tinc la intenció d'acabar de passar el dia, la calor i el maleït *jet lag*. Demano un para-sol i una gandula a un dels xiringuitos locals i passo la resta de la tarda amb el teleobjectiu a la mà fent fotos de les cabrioles dels surfistes.

ISLA ISABEL, MÈXIC

Encara no ha sortit el sol i ja estic a punt, al petit moll de San Blas, mentre els nois acaben de carregar el bot que em durà fins a la llunyana Isla Isabel. Tot i que molta gent no la coneix —ni tan sols els mateixos mexicans— la Isla Isabel va ser batejada per Jacques-Yves Cousteau com «la petita Galápagos mexicana». I també en va dir que era «l'aquari del món». Amb aquests qualificatius, l'illa bé que ha de valdre la pena.

Calen gairebé tres hores per arribar-hi, així que he agafat prou protecció solar, repel·lent de mosquits, aigua, fruita fresca i pastilles contra el mareig, perquè sembla que quan bufa el vent la barca es mou com una muntanya russa. Quan tot just el cel comença a tenyir-se de colors rosats i porpres, ens posem en marxa. M'hi acompanyen el Ricardo, que és un biòleg local, i el Valerio, el patró. El cas és que a Isla Isabel només s'hi pot arribar amb un permís especial i aquests dos nois el tenen. Haig de dir que he tingut molta sort de trobar-los, perquè l'illa és un parc nacional i només hi poden accedir seixanta persones al dia.

A poques milles de la costa, quan tot just portem vint minuts de navegació, veig una gran roca de color blanc que emergeix de l'aigua a la banda de babord. És un illot ben es-

trany, aïllat, de forma i color molt inusuals. I pel que veig des d'aquí sembla que tingui una estàtua a la part superior. Ens hi apropem reduint molt la velocitat i, efectivament, comprovo que al capdamunt hi ha una verge; segons em diuen els mariners, és la de Fàtima. Amb la proximitat també m'adono que el color blanc brillant de la roca són en realitat els excrements de les fregates que el freqüenten. La pobra verge no només ha de patir aquest aïllament marí, sinó els regals dels ocells. Quin martiri!

Però la part més fascinant d'aquest illot que veiem des del bot no són les fregates ni la pobra Fàtima, sinó el fet que aquest indret és un punt sagrat per als wixaritari, un dels quatre pobles indígenes que viuen a l'estat de Nayarit. Per a ells, aquesta roca és la llar d'una de les seves cinc deïtats principals: Tatéi Haramara, la deessa del mar, «Nuestra Madre», perquè segons la cosmovisió wixárika, el mar és l'origen de tota la vida a la terra. I és ben curiós, si ho pensem, perquè, fet i fet, segons la ciència les primeres formes de vida, en efecte, van sorgir del mar.

A l'illot de Tatéi Haramara —i com va passar a tants indrets que eren (i són) sagrats per a les cultures originàries— els cristians hi van plantar un símbol propi només arribar-hi, en aquest cas, la patrona dels pescadors. El Ricardo i el Valerio m'expliquen que entre els seus clients hi ha molts wixaritari, que peregrinen fins aquí per fer cerimònies i ofrenes a la deessa. A la seva, és clar.

Continuem navegant sobre un mar que cada cop es torna més feréstec. El patró decideix seguir un corrent marí i la cosa millora, sobretot perquè de cop i volta tenim tota una comitiva de dofins nedant i saltant a la vora del bot. Quin espectacle! El biòleg para atenció, perquè en aquestes aigües sovint es veuen taurons balena, fins i tot fora de temporada, però aquesta vegada no tenim sort. Entre l'illot sagrat, els dofins i la música de *corridos* que tenen posada a la barca,

el temps passa volant. De sobte Isla Isabel apareix davant nostre, solemne, gairebé com una aparició: penya-segats altíssims, illots punxeguts i roques esllavissades sobre un mar que ara ja no dona treva. Però, sobretot: centenars, milers d'ocells sobrevolant l'illa. És ben bé com aquella pel·lícula de Hitchcock.

Quan aconseguim fondejar, dos pescadors ens donen la benvinguda a la platja. Són els únics que s'hi queden algunes temporades, i això explica que sobre la sorra hi hagi tres o quatre barquetes i un grapat de casetes de fusta atrotinades. Només deixar enrere aquesta zona, podríem dir-ne, humanitzada, entenc a què es referia Jacques Cousteau quan va dir que això semblava les Galápagos mexicanes. Haig de vigilar bé per no trepitjar les iguanes que constantment surten al pas. N'hi ha centenars, es mimetitzen amb el color de la sorra i de la vegetació, i no s'espanten. S'aparten amb parsimònia quan veuen que t'hi apropes, però eh! sense cap pressa. Sobre els arbres i per terra hi nien les fragates i altres ocells marins a tocar de la mà. Tampoc s'immuten quan et pares a mirar-los a un pam dels seus nius. Hi veig els rars mascarells camablaus amb les seves potes de color turquesa intens, unes bèsties que curiosament també es troben a les Galápagos autèntiques. Això, de veritat, és un paradís per als fotògrafs, perquè és ben difícil poder trobar un indret al món on es pugui fotografiar ocells fent servir un objectiu gran angular.

Passem hores contemplant els ocells, les iguanes i les vistes des de la part més alta de l'illa i, a última hora, en tornar al bot, ens movem fins a una petita platja arraconada entre penya-segats i formacions rocoses. A la platja, més mascarells que ni s'immuten i molts peixets de colors que es deixen veure fàcilment sense que calguin ni les ulleres de busseig. Tocarà anar tornant malgrat que em pesi. Marxaré amb pena d'aquest paradís terrenal on, estranyament, no mana l'home, sinó els ocells, els rèptils i els peixos.

MEXCALTITÁN, MÈXIC

Vaig tornar cremada de la meva visita a Isla Isabel. Cremada literalment després de les tres hores que vam trigar a tornar al moll de San Blas, navegant a contravent i amb el sol caient a plom. Però la visita a l'illa, a part de ser molt prolífica pel que fa a la fotografia —amb totes aquells ocells posant-se bé per a la foto—, em va descobrir una cultura que fins ara m'era desconeguda: la dels wixaritari. He passat els últims quatre dies en un petit hotel familiar a San Blas, on a part de recuperar-me de les cremades del sol, he aprofitat per llegir tot el que ha caigut a les meves mans sobre aquest poble ancestral. Preguntant a uns i altres m'he posat en contacte amb una família wixárika a la ciutat de Tepic, la capital de Nayarit, i tindran l'amabilitat de rebre'm, així que hi faré cap d'aquí a uns dies.

Però, abans, una descoberta al mapa que no vull deixar passar: una altra illa estranya, aquest cop d'aigua dolça. I té un nom ben suggeridor: Mexcaltitán. La vaig descobrir per casualitat mirant el Google Maps, i és veritablement sorprenent a vista de satèl·lit: una illa completament circular, vertebrada per una avinguda també circular i canals navegables que tallen l'espai en nou porcions. No em puc estar d'anar-hi.

El trajecte fins a Mexcaltitán és prou còmode. La carretera des de San Blas té el ferm en molt bon estat i, tot i les corbes, el paisatge és veritablement exuberant. La vegetació s'aboca sobre l'asfalt i hi ha venedors de fruita a cada revolt del camí. Tenen mangos, caramboles, bananes, cocos i *jaka*, un fruit ovalat i punxegut que pot pesar fins a dotze quilos que els *gringos* van portar d'Àsia i que ara es troba a tots els mercats de la zona.

A Tailàndia se'n veuen per tot arreu, i la seva carn fa tanta pudor que als hotels hi tenen prohibida l'entrada. Però és bo de

gust! De veritat, quin bé de Déu i quin luxe aquestes fruites tropicals collides al punt just de maduració que es venen per uns pocs pesos. Paro al marge de la carretera per comprar alguns mangos i un pa de plàtan, tota una delícia local que a San Blas hi té gairebé denominació d'origen. I segueixo el camí. Per la seva condició d'illa, a Mexcaltitán, òbviament, no s'hi pot arribar en cotxe. Així que aparco al moll i tanco preu amb un dels barquers locals perquè m'acosti al centre de la població. Li costa aixecar-se de l'hamaca, però finalment fa el fet i em fa pujar a la barqueta. Ens fem per un canal a través d'un bosc de manglar compacte i em fixo que a l'aigua hi ha tota una sèrie de petits discs fets amb fusta del mateix manglar. El barquer m'explica que això són *esteros* per pescar i que a Mexcaltitán aquest sistema de captura es fa servir des de molt abans que arribessin els espanyols. És tant senzill com efectiu: les trampes artesanals es col·loquen en forma d'embut a contracorrent i els peixos i sobretot les gambes que hi entren ja no en poden sortir. Després només cal anar a collir-los.

Ja al moll de la població, entenc perquè aquí hi ha tants restaurants que anuncien *camarón a la diabla* (deu picar força), *camarón frito*, *empanades de camarón* i altres varietats fetes —m'ha quedat clar—, amb gambes. En deu ser l'època. És aviat, però ja veig unes quantes famílies mexicanes agafant posicions als restaurants. Ja no em queda cap dubte: a Mexcaltitán la gent ve a menjar bé. Però, a part d'això, el poble en si és bonic, bonic de debò. Més enllà del seu curiós urbanisme —aquí tot exagerant en diuen «la Venècia mexicana»—, les casetes de Mexcaltitán s'han pintat de colors per fer-les més vistoses. Per afegir-hi encara més vivacitat, dels carrers també en penegen tot un reguitzell de banderoles.

Dono una i dues voltes al poble, que aviat em queda petit. Acaben de celebrar-se les festes patronals i la gent, més que

ganes de conversa, té ganes de dormir la ressaca. Així que decideixo que si aquí hi venen a menjar, jo faré el mateix. Abans no s'ompli de bot a bot, busco espai en una terrassa i demano una Pacífico, la cervesa local. La música sona a tot drap i quan pregunto em diuen que la senyora que canta es la Paquita *La Del Barrio*. La lletra de la cançó —que a la taula del costat taral·legen a crits— deixa molt mal parat el senyor a qui va dedicada: «*Rata inmundada, animal rastrero, Eescoria de la vida, adefesio mal hecho*», i així segueix la tonada, amb tota una sèrie d'improperis dedicats a l'amant que l'ha traïda. M'agrada, Mexcaltitán. Crec que demanaré una altra Pacífico, provaré els *gambetes a la diabla* i passaré la resta de la tarda explorant la lírica exquisida de la Paquita *La Del Barrio*.

TEPIC, MÈXIC

Tepic, la capital de l'estat de Nayarit, és una d'aquelles ciutats de certa envergadura que a primer cop d'ull no té gaires encants. La van conquerir els espanyols i la van rebatejar amb el nom de Santiago de Compostela. Però passats els anys, la Compostela mexicana va ser traslladada a una altra zona i Tepic va recuperar el seu nom indígena original. He vingut fins aquí per trobar-me amb Minerva Cerrillo, membre molt actiu de la comunitat wixárika local. La Minerva és una persona molt compromesa en la defensa dels drets indígenes i molt especialment en la preservació de la cultura del seu poble. Fa dos anys va obrir un centre cultural wixárika, que és alhora cafeteria i botigueta d'artesanía, i aquí m'ha citat a les 7.30 h del matí. Per començar el dia, la Minerva, que en realitat i en la seva llengua es diu Wiritwi, em serveix el típic esmorzar de la seva gent. En comptes de cafè prenem *atole*, una contundent beguda a base de blat de

moro i prunes que fa aixecar un mort. I també mengem tot un seguit de plats que tenen en comú el blat de moro, que és un símbol essencial dels pobles originaris. Això sí, no és qualsevol blat de moro, sinó el de les varietats blaves i negres que conreen a les seves pròpies terres.

La Wiritwi m'explica que per a ells és molt difícil conservar els seus costums. Mentre viuen a la Sierra Madre, els pobles indígenes segueixen amb la seva llengua i tradicions, però molts emigren a les ciutats per necessitat i llavors s'assimilen a la resta i acaben perdent, sobretot, la llengua, que encara avui és majoritàriament de tradició oral.

I és lamentable, però és normal. Hem de pensar que fins al 2003 els pobles indígenes de Mèxic no estaven gaire considerats i amb prou feines tenien protecció legal. Fins fa ben poc no podien votar i, de fet, hi ha pobles on el sufragi femení ni tan sols existeix per qüestions culturals. I en el cas dels wixaritari, per exemple, la seva llengua no va començar a posar-se per escrit fins fa aproximadament deu anys.

El problema és força complex i les xifres no són petites: a tot el país s'han censat seixanta-vuit grups ètnics diferenciats que suposen uns dotze milions de persones. Amb tot, és normal que la Wiritwi, que a diferència de moltes de les seves paisanes ha tingut accés a uns estudis i li ha anat prou bé a la vida, tingui l'empenta i les possibilitats de lluitar per la seva cultura.

Des de Tepic fem un trajecte d'una hora en cotxe fins al petit assentament d'El Buruato, al municipi de Santa María del Oro. Allà ens trobem amb la mare de la Wiritwi, la senyora Haisama, que a tots els efectes oficials es diu Eulalia de la Cruz. La família va construir una caseta a les muntanyes i aquí s'hi estan a temporades, juntament amb la resta veïns que van fundar aquesta comunitat. Resen cada dia perquè no vinguin a treure'ls d'aquestes terres, que reclamen com a pròpies sense que consti a cap paper. La importància de les

terres de cultiu per al wixaritari és crucial: és la base de la seva cultura. Aquí venen a fer totes les litúrgies associades a cada fase de creixement del blat de moro, el *elote*, com en diuen ells. I també la resta de celebracions, rituals i costums que es conserven des d'època prehispana.

Segons m'explica la Haisama —mentre escalem un turó gairebé vertical que porta fins als seus cultius—, la comunitat té les seves pròpies lleis internes. Les figures clau són el governador tradicional, que és qui pren les decisions que afecten la comunitat; després hi ha el consell d'ancians, que aconsella el governador tradicional i, finalment, hi ha la figura del warakame, que és el líder espiritual de tots.

Un cop a dalt, suant com pollastres, la Haisama, que ha pujat fins aquí amb faldilla llarga i sabates de mudar, m'ensenya el racó on fan les ofrenes a la mare terra. Depenent del ritual hi deixaran fruita, flors i fins i tot gallines vives. No hi puc assistir, entre altres coses perquè ara no n'és l'època, però la dona promet posar-me en contacte amb un dels warakames, un dels líders espirituals de Tepic.

SANTA MARÍA DEL ORO. MÈXIC

Ahir el dia va acabar molt bé amb la família de la Wiritwi i la Haisama. Després de la suada que vam fer pujant a les muntanyes on tenen els seus cultius, les dues dones van portar-me a prendre alguna cosa fresca a un lloc molt i molt popular entre els habitants de Tepic: la llacuna de Santa María del Oro. És un indret molt agradable, ple de restaurants sota els arbres i a tocar de l'aigua. Hi corre la brisa i si et quedes a l'ombra, pots arribar a oblidar-te que estàs a 35 graus de temperatura. Als qui viuen sotmesos als sorolls i la frenesia de la ciutat els queda molt a mà aquest paratge tranquil que

els caps de setmana s'omple de gom a gom amb famílies que venen a banyar-se. I també, com no podia ser d'una altra manera (recordem que som a Mèxic), a menjar bé.

La llacuna, segons el que em van explicar les dues dones, és el cràter inundat d'un dels volcans de la Sierra Madre occidental, tot i que encara hi ha gent que defensa que la conca del llac es va crear per la caiguda d'un meteorit.

Quan vam entrar al restaurant, les dones es van abraçar amb la propietària no sé si per amistat prèvia o potser perquè hi anaven a dinar els diumenges des de feia anys. Vam seure ben a prop de l'aigua i vam demanar l'especialitat local: els *chicharrones de pescado*, que així entre nosaltres, i perquè s'entengui, són molt i molt semblants al *pescaíto frito* que et posen als restaurants de la costa d'Andalusia. Això sí, aquí hi afegeixen una salsa picant de color taronja feta amb *chile habanero*, que pot fer saltar les llàgrimes al més valent entre els valents. Va ser una tarda fabulosa de conversa amb les dues senyores, a la fresca i amb un regust de *chile* que no va acabar de marxar del tot fins a la nit.

Avui, de tornada a Tepic i, puc dir-ho, totalment recuperada del *chile habanero*, el dia es presenta molt emocionant. Aquesta tarda tinc cita amb un xaman local, un home savi de la comunitat indígena wixarika, a qui veuré gràcies a la intercessió de les meves amigues. El senyor en qüestió es diu Don Jacinto i m'han dit que el trobaré al mercat de Tepic. Passejo entre paradetes plenes de gènere fins al sostre, que em recorden molt les dels mercats asiàtics del Vietnam o Tailàndia, on tant et pots comprar una samarreta de la Hello Kitty com unes sabates fetes a mà allà mateix. Pregunto, pregunto i pregunto i finalment trobo el Jacinto en una petita habitació amagada sota el forat d'unes escales.

Malgrat la seva modesta aparença, aquest ancià és un dels líders espirituals de Tepic, és un *marakame*, un xaman. Ajudar les persones a curar certes malalties, les aconsella en els

trànsits de la vida i també les acompanya a creuar el *niérka*, el llindar a través del qual poden posar-se en contacte amb els déus i amb els seus avantpassats. Per dur a terme alguns d'aquests trànsits, els marakames fan servir un petit cactus de propietats al·lucinògenes —el *peyote*— que és sagrat per a aquesta cultura i que només els xamans poden extreure de la ciutat de Real del Catorce a l'estat mexicà de San Luis Potosí.

El Jacinto, que és un home de poques paraules, em proposa una *limpia de sanación del alma*. El nom imposa. Així que abans de posar-me en mans d'aquest avi misteriós, prefereixo preguntar què m'espera. Resulta que aquests rituals són molt populars, no només entre la comunitat indígena, sinó també entre la resta de mexicans que s'ho fan de manera periòdica. Deu ser una cosa semblant a anar al fisioterapeuta però per a les afeccions de l'esperit. Dec fer cara d'espant, perquè el primer que m'aclareix el Jacinto és que no hauré d'ingerir res, tampoc *peyote*. Perfecte, doncs, si no fa mal, endavant.

El xaman em fa seure en una cadira atrotinada i comença a preparar una sèrie d'objectes que guarda en un racó. Aprofito per estudiar bé l'espai i descobreixo que a les parets es barregen els símbols propis de la cultura wixárika amb imatges de cristos, verges i sants. Sincretisme en estat pur. En un moment donat, el Jacinto fa un crit potent que em sobta que pugui sortir d'aquest cos tan fràgil. Tot seguit comença a entonar un càntic en la seva llengua. A una mà porta un manat de plomes d'àliga i a l'altre unes pedretes de copal, aquella mítica resina aromàtica que ja feien servir els maies precolombins en les seves cerimònies. El xaman encén el copal en un bol i aviat l'estança s'omple d'un fum espès. Això, cal dir, ajuda a crear un ambient de misticisme bastant interessant. Llavors se succeeixen els càntics i els moviments frenètics del plomall que és espolsat sobre meu de cap a peus. Després, amb una mena de canya com les que

fem servir per als granissats, l'home comença a fer com si begués del meu cap i de la meva esquena. Per cada aspiració que fa, el xaman escup una pedreta de color negre. N'acaba traient vuit.

La cerimònia finalitza tan sobtadament com ha començat, amb una picada de mans i una paraula recitada en veu exageradament alta. «Ja està», em diu el Jacinto, «ja ets lliure de totes les maldats que tenies a dins.» Per ratificar les seves paraules m'ensenya les vuit pedretes que suposadament han sortit del meu cos. Petites, inofensives, però que segons ell encapsulen tots els mals d'ull, maldats i malastrugances que m'hagin pogut desitjar en vida. Sincerament, em sento molt més alliberada.

ELS PUEBLOS MÁGICOS, MÈXIC

Ha estat bé, la meva estada a Tepic, però ja tinc ganes de deixar enrere la fressa urbana de tanta gent i sobretot, de tant de trànsit. Així que miro el mapa per decidir cap a on anar tot seguit.

Fa uns anys el govern de Mèxic va crear una mena de segell turístic, els Pueblos Mágicos, per destacar aquelles localitats que tenen una simbologia i un significat identitari especial per als mexicans. En alguns d'aquests pobles van succeir fets que van marcar la història del país, d'altres tenen una ubicació cosmogònica o bé presumeixen d'una arquitectura i d'una cultura que els diferencia de la resta. N'hi ha molts que ja tenen fama mundial, com és el cas de Palenque, a Chiapas; o Real de Catorce, on el meu amic, el xaman Don Jacinto, aconsegueix el *peyote* necessari per a les seves cerimònies. Però a part d'alguns que són molt mediàtics, mirant bé el mapa, n'hi ha d'altres que són molt poc coneguts. Estudio bé el tema i descobreixo que hi ha

132 d'aquests Pueblos Mágicos a tot el país. I per sort uns quants no em queden gaire lluny.

Definitivament em decanto per la Villa de Santiago de Galicia de Compostela de Indias. Amb un nom així, francament, no em puc estar d'anar-hi. Va ser una reina espanyola, Juana de Castilla (que recordem que va ser la mare de Carles v) qui va fer fundar aquesta vila, on aleshores s'estenia el territori ultramarí de Nueva Galicia. L'enrevessat nom de la població —recordem-lo, Villa de Santiago de Galicia de Compostela de Indias—, no era res al costat del seu nom anterior per obra i gràcia del seu conqueridor, el terrible Nuño de Guzmán, que va batejar la ciutat com a Conquesta del Espíritu Santo de la Mayor España. En qualsevol cas i per una òbvia economia del llenguatge, avui els seus habitants en diuen, senzillament, Compostela.

Va ser la primera seu del bisbat de Nueva Galicia i això explica que la seva església tingui les mides que té. Ben bé sembla que la resta de la ciutat se li hagi encongit al voltant. I com era d'esperar, el temple es diu Parroquia de Santiago Apóstol.

Compostela és una ciutat rodejada de *ranchos* i camps de cultiu, i deu ser per aquest motiu que tanta gent aquí vesteix barret i botes de cowboy. Entro en una botiga de *talabartería* i la dependenta m'explica que molta gent de l'entorn de la *sierra* baixa a la ciutat per comprar objectes de cuir i paraments per als cavalls. Es veu que els artesans d'aquí tenen fama a escala nacional. La botiga en qüestió —que es diu Las Tres Chulas— està plena fins dalt de botes de tot tipus de pell (crec que algunes són de serp autèntica), cinturons amb sivelles gegantines, polaines, barrets d'ala ampla... i una sella de muntar artesanal —quina feinada!— que la senyora vol que m'emporti a meitat de preu.

—*Señora, no tengo caballo* —li dic.

—*No hay problema, así, cuando te compres uno ya tendrás la silla.*

En fi. Surto de la botiga, òbviament sense la sella, i m'acosto a fer un cafè al mercat municipal. Entro en una cafeteria peti-tíssima, familiar i un dels qui volta per allà és la viva imatge, i no és broma, d'aquell Juan Valdés de l'anunci: camisa de quadres, barret blanc de ranxer i un d'aquells bigotis pro-minents que llueixen molts dels senyors d'aquesta zona. Resulta que l'home en qüestió és Manuel Plasencia, l'amo de la finca de cafetars. Tal com m'explica l'extremadament amable *don* Manuel, tenen una explotació molt petiteta que tot just serveix per tirar endavant l'economia familiar. Hi treballen ell, el seu fill i la seva dona, que és qui mana a la cafeteria. Després d'una estona de conversa, el propietari dels cafetars em convida a conèixer la seva plantació.

Segons sembla estan muntant una mena de centre d'interpretació del cafè i li agradaria que li donés la meva opinió. No s'hi deixen caure gaires turistes estrangers, per Compostela, i per això em diu que agrairà el que jo pugui dir-li. Encantada, doncs, som-hi.

Només sortir de la ciutat comencem a enfilat —ell davant amb el seu 4x4 i jo darrere amb el meu turisme de lloguer—per un turó totalment entapissat per cultius i més cultius. Pocs minuts després d'agafar el volant ja començo a veure les primeres plantes de cafè. Arribem a la propietat del senyor Manuel i l'home, entusiasmat, em fa tota una visita guiada pel camp, la sala on tenen la torradora i l'envasadora. Han penjat alguns plafons amb informació sobre el cafè de varietat aràbiga que cultiven. És prou interessant, tot plegat. Li dono la meva opinió positiva i li comento que potser hi podria afegir una botigueta de degustació. El seu cafè és boníssim, la veritat. La seva iniciativa tindrà èxit segur. Marxo de la plantació —i de Compostela— sense una sella de muntar, però havent comprat dos quilos de cafè en gra que sé exactament de quines plantes ha sortit. I això no passa cada dia.

El viatge valuós exigeix trencar tòpics, i vol esforç; agafar *guaguas*, *guajalotos*, *colectivos*, *chutos*, *busetas* o *ómnibus* per passar hores amb la gent del país. Fins i tot compartir la seva vida amb respecte, agraïment i humilitat. Només així tindrem opció de capbussar-nos a les capes més profundes del lloc on som, arribar fins al moll de l'os i conèixer-lo de debò.

Viatjar sola ajuda, els sentits estan a flor de pell. Com diu la mateixa Kris, «*pares més atenció al que passa al teu voltant. Et fixes amb més detalls, observes d'una altra manera i sents moltes més coses*».

(Toni Arbonès, al pròleg)

COL·LECCIÓ
**CAVALLS
DE VENT**